

„Wychowanie w Rodzinie” t. XVII (1/2018)

nadesłany: 29.08.2018 r. – przyjęty: 28.11.2018 r.

Anna RÓG*

Samotne rodzicielstwo oczami matek

Single parenthood according to mothers

Streszczenie

Cel: Artykuł poświęcony jest analizie opinii matek dotyczących samotnego rodzicielstwa. Istotnym celem badań była próba znalezienia odpowiedzi na pytanie o to, jak samotne matki postrzegają swoje rodzicielstwo. Jak oceniają swoją sytuację oraz jakie wskazują trudności w zakresie samotnego wychowywania dzieci i prowadzenia gospodarstwa domowego.

Metody: Badania z wykorzystaniem metody sondażu diagnostycznego i techniki ankiety przeprowadzono w grupie 159 kobiet.

Wyniki: W artykule zaprezentowano wyniki badań dotyczących takich kwestii, jak sytuacja ekonomiczna rodzin niepełnych oraz problemy i trudności wynikające z samotnego macierzyństwa. Uzupełnienie artykułu stanowią swobodne wypowiedzi respondentek na temat samotnego rodzicielstwa. Wypowiedzi te uporządkowane zostały w kategorii ukazujące, jak samotne matki postrzegają swoją sytuację życiową. Opinie te podzielono na następujące kategorie: samotne macierzyństwo jako źródło problemów finansowych i wyrzeczeń, samotne macierzyństwo jako źródło dyskryminacji społecznej i problemów związanych ze zbyt niskim poziomem wsparcia dla matek, samotne macierzyństwo jako brak wsparcia ze strony ojca dziecka, samotne macierzyństwo jako wyzwanie i radość.

Wnioski: Na podstawie przeprowadzonych badań można wnioskować, że samotnym matkom brakuje wsparcia dostosowanego do rzeczywistych potrzeb ich samych,

* e-mail: annarog@ujk.edu.pl

Instytut Pedagogiki i Psychologii, Uniwersytet Jana Kochanowskiego, ul. Krakowska 11, 25-029 Kielce, Polska. ORCID: 0000-0001-5996-9754.

jak i ich rodzin. Badania zaprezentowane w niniejszym opracowaniu nie mają charakteru zamkniętego. Nadal prowadzone są wywiady, których celem jest pogłębienie wiedzy na temat funkcjonowania rodzin samotnych matek oraz wypracowanie kierunków pomocy umożliwiającej takie wspieranie kobiet, by nie zakłócać ich podmiotowego funkcjonowania i samodzielnego decydowania o życiu swoim oraz swoich dzieci.

Słowa kluczowe: samotne macierzyństwo, wsparcie społeczne, problemy rodzin niepełnych.

Abstract

Aim: The article concerns the analysis of mothers's opinion regarding single parenthood. The significant purpose of the research was the attempt to find the answer to the question how single mothers perceive their parenthood, how they assess their situation and what kind of difficulties concerning single upbringing of a child and running a household they indicate.

Methods: The research based on diagnostic survey method and a questionnaire were conducted within the group of 153 women.

Results: The article presents results of the research concerning the economic situation of one-parent families and problems and difficulties resulting from single-motherhood. Free comments of respondents concerning single parenthood are supplement information to the article. These comments were arranged according to categories which prove how single mothers perceive their life situation. These opinions were divided into the following categories: single motherhood as the source of financial problems and renunciations, single motherhood as the source of social discrimination and problems concerning insufficient assistance provided to mothers, single motherhood as no father's support, single motherhood by choice, single motherhood as the challenge and happiness.

Conclusions: According to the conducted research the following conclusions have been reached: single mothers lack the relevant support adjusted to their own real needs and the needs of their families. The research presented in this article has not been completed, yet. Still, the inquiries are being conducted, the purpose of which is to extend the knowledge regarding existence of single-mother families and to develop the methods of assistance which will provide women with support so that their life and independent decisions concerning themselves and their children would not be interrupted.

Keywords: single motherhood, social support, problems of single-parent families.

Wprowadzenie

Problematyka samotnego macierzyństwa, coraz częściej pojawiająca się nie tylko w literaturze naukowej czy popularnonaukowej, ale także w mediach, prowokuje do dyskusji nad istotą, przyczynami oraz skutkami tej samotności. Rodzinę taką tworzyć mogą wdowy (rodzina osierocona), osoby rozwiedzione (rodzina rozbita) czy też kobiety niezamężne (rodzina niepełna biologicznie).

W tym trzecim przypadku należy zwrócić uwagę na fakt, że te rodziny są bardzo niejednorodne. Wynika to z faktu, iż kobieta może sama świadomie podjąć decyzję o samotnym wychowywaniu dziecka (np. wówczas, gdy nie chce się wiązać z jego ojcem lub wówczas, gdy traktuje tę sytuację jako korzystną dla siebie), ale może też być do tego w pewien sposób przymuszona (np. ciąża z gwałtu)¹.

Sytuacja rodzin samotnych matek, bez względu na przyczynę tej samotności, jest niezwykle zróżnicowana i różne mogą być konsekwencje niepełności tego środowiska wychowawczego. Problemy w zakresie funkcjonowania rodzin samotnych matek mogą mieć rozmaity charakter i dotyczyć zarówno kwestii materialno-ekonomicznych, jak i opiekuńczo-wychowawczych.

Pomoc i wsparcie to dwa podstawowe rodzaje działań, które właściwie realizowane mogą skutecznie przyczynić się do prawidłowego funkcjonowania rodziny i realizowania przez nią podstawowych zadań.

Samotnym matkom, w sytuacji bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego przysługują, zgodnie z Ustawą o pomocy społecznej, zróżnicowane formy profesjonalnej pomocy – zarówno pieniężne w postaci zasiłków, jak i niepieniężne, np. w formie pracy socjalnej, schronienia czy też niezbędnych ubrań².

Kobiety te korzystają także z różnych nieprofesjonalnych, ale bardzo ważnych form wsparcia oferowanych przez osoby najbliższe – rodzinę, czy przyjaciół. Wyróżnić tu można wsparcie emocjonalne, wartościujące, instrumentalne, informacyjne oraz duchowe³.

Należy jednak pamiętać, że zarazem pomoc, rozumiana jako działanie profesjonalne oraz wsparcie traktowane jako działanie raczej o charakterze nieformalnym, powinny przede wszystkim zmierzać do tego, by osobie objętej tymi działaniami ułatwić rozwój oraz doprowadzić do sytuacji, w której osoba ta uzyska nowe zasoby, dzięki którym będzie mogła samodzielnie radzić sobie z własnymi problemami⁴.

Wydaje się, że wśród wielu dostępnych dziś form wsparcia dla rodzin niepełnych każda z tych rodzin ma możliwość uzyskania takiej pomocy, aby zniwelować określone braki wynikające z samotnego rodzicielstwa. Czy rzeczywiście tak jest? Jakie trudności przeżywają kobiety w związku z samotnym wychowywaniem dzieci i jak oceniają dostępne w tym zakresie wsparcie oraz pomoc?

¹ Por.: T.E. Olearczyk, *Sieroctwo i osamotnienie. Pedagogiczne problemy kryzysu współczesnej rodziny*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2008, s. 26.

² Ustawa o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004, Dz. U. 2004, Nr 64, poz. 593.

³ S. Kawula, *Wsparcie społeczne*, [w:] D. Lałak, T. Pilch (red.), *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 1999, s. 339.

⁴ S. Badora, *Z zagadnień pedagogiki opiekuńczej*, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, Tarnobrzeg 2006, s. 69.

Metoda badawcza i charakterystyka grupy badawczej

Badania prezentowane w niniejszym opracowaniu zostały przeprowadzone w grupie 106 samotnych matek. W badaniach wykorzystano metodę sondażu oraz technikę ankiety, które pozwoliły na uzyskanie anonimowych wypowiedzi respondentek. Ankieta wypełniana była przez dwie grupy matek – jedną z nich stanowiły klientki jednego z ośrodków pomocy społecznej w województwie podkarpackim, a drugą – kobiety należące do grupy skupiającej samotne matki na portalu społecznościowym. Istotnym celem badań była próba znalezienia odpowiedzi na pytanie o to, jak samotne matki postrzegają swoje rodzicielstwo? Jak oceniają swoją sytuację oraz jakie wskazują trudności w zakresie samotnego wychowywania dzieci i prowadzenia gospodarstwa domowego?

Poniższa tabela (por. Tab. 1) prezentuje dane dotyczące cech demograficznych respondentek.

Tabela 1. Dane demograficzne

Table 1. Demographic data

Dane demograficzne	N	%
Wiek		
do 20 lat	2	1,9
21–25 lat	14	13,2
26–30 lat	18	17,0
31–35 lat	40	37,7
36–40 lat	12	11,3
41–45 lat	16	15,1
powyżej 45 r. ż.	4	3,8
Ogółem	106	100,0
Miejsce zamieszkania		
wieś	32	30,2
miasto – do 50 tys. mieszkańców	30	28,3
miasto – 50–100 tys. mieszkańców	24	22,6
miasto – powyżej 100 tys. mieszkańców	20	18,9
Ogółem	106	100,0
Wykształcenie		
podstawowe	12	11,3
średnie	46	43,4
zawodowe	6	5,7
wyższe – licencjat	10	9,4
wyższe – magisterium	30	28,3
brak danych	2	1,9
Ogółem	106	100,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

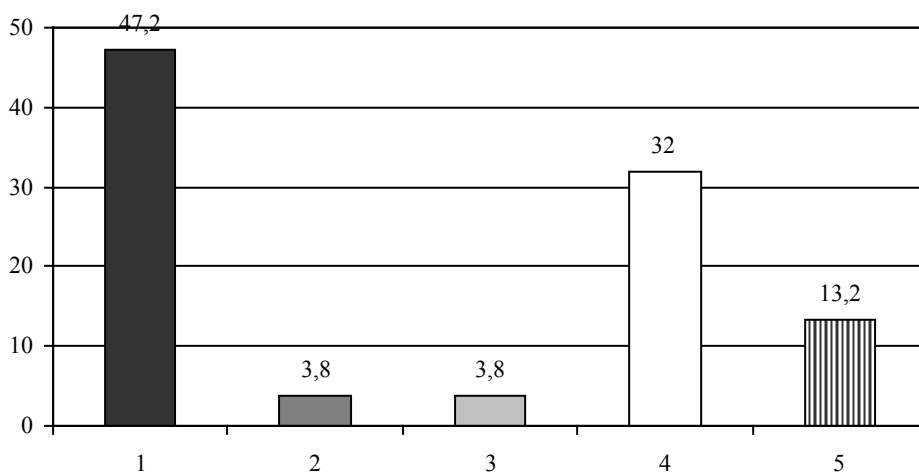
Source: Developed by the author on the basis of research results.

Jeśli chodzi o liczbę dzieci, które wychowują matki biorące udział w badaniach, to najczęściej jest matek, które posiadają jedno dziecko (58,5%). Kobiet wychowujących dwoje dzieci jest 32,1%, natomiast niewielką grupę stanowią rodziny wielodzietne, wychowujące co najmniej troje dzieci (9,4%).

Analiza wyników badań

Sytuacja materialno-ekonomiczna

Sytuacja materialno-ekonomiczna to bardzo często dyskutowana kwestia, mająca istotny wpływ na jakość życia współczesnych rodzin. Niewątpliwie jednym z decydujących czynników wpływających na tę sytuację jest aktywność zawodowa rodziców. Dane dotyczące badanej grupy zawarte są na wykresie 1.

1. Praca na pełnym etacie; 2. Praca na część etatu; 3. Praca na umowę-zlecenie; 4. Brak pracy; 5. Inne.

Wykres 1. Aktywność zawodowa badanych matek. Źródło: Opracowanie własne.

Graph 1. Professional activity of single mothers. Source: Own study.

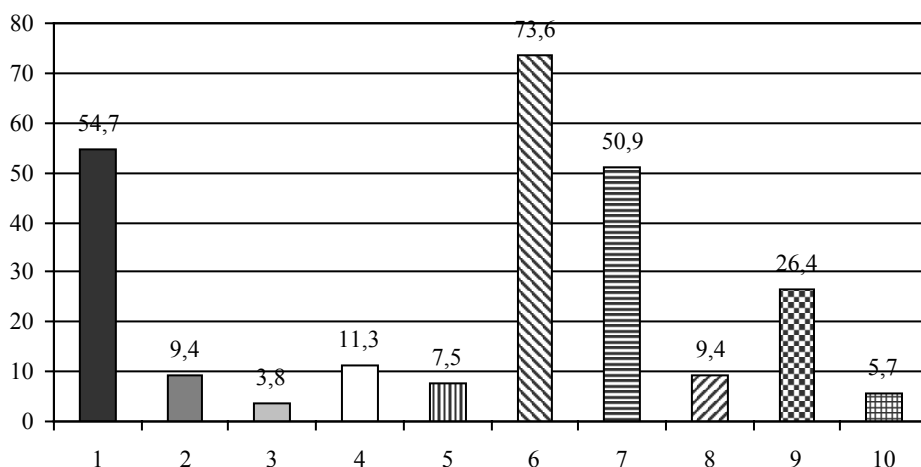
Najliczniejszą grupę stanowią matki, które pracują na pełnym etacie. Niemniej, okazuje się, że dochody uzyskiwane z pracy nie wystarczają na pokrycie bieżących potrzeb rodziny, gdyż dochód ten jest na poziomie najniższej krajowej. Tak zadeklarowało 63% matek zatrudnionych na umowę o pracę w pełnym wymiarze czasu. Dodatkowo część kobiet (11%) stwierdziło, że często muszą zostawać po godzinach, by „wypracować normę”, a nadgodziny te nie są już płatne. To obciążenie pracą utrudnia poszukiwanie dodatkowego zatrudnienia, pozwalającego na uzupełnienie budżetu domowego.

Wśród badanych bardzo liczną grupę stanowią kobiety bezrobotne. Najczęściej, jako powód podają brak pracy w miejscowości, w której mieszkają (51%)

lub konieczność opieki nad dziećmi (31%). Jako inne formy aktywności zawodowej samotne matki wskazywały prowadzenie własnej działalności (1,9%), odbywanie stażu (1,9%) czy też pracę „na czarno” (7,5%).

Opisana powyżej sytuacja zawodowa badanych kobiet nie daje w większości przypadków poczucia stabilizacji oraz bezpieczeństwa ekonomicznego. Zgodnie z koncepcją *human security*, skoncentrowaną na człowieku i jakości jego życia, człowiek dla prawidłowego rozwoju i funkcjonowania powinien mieć zapewnione bezpieczeństwo poprzez zagwarantowany dostęp do dóbr publicznych oraz ochronę przed strachem związanym z utratą pracy i życiem w ubóstwie. Tylko wtedy możliwy jest zrównoważony rozwój człowieka⁵.

Jakie są zatem źródła dochodu w badanych rodzinach, pozwalające przynajmniej w podstawowym zakresie zaspokajać potrzeby zarówno matki, jak i jej dzieci?

1. Umowa o pracę; 2. Umowa-zlecenie; 3. Własna działalność; 4. Prace dorywcze; 5. Dochód z gospodarstwa rolnego; 6. Świadczenia z pomocy społecznej; 7. Alimenty; 8. Pomoc organizacji pozarządowych; 9. Pomoc rodziny; 10. Inne.

Wykres 2. Źródła dochodu w badanych rodzinach. Źródło: Opracowanie własne.

Graph 2. Source of Income in families⁶. Source: Own study.

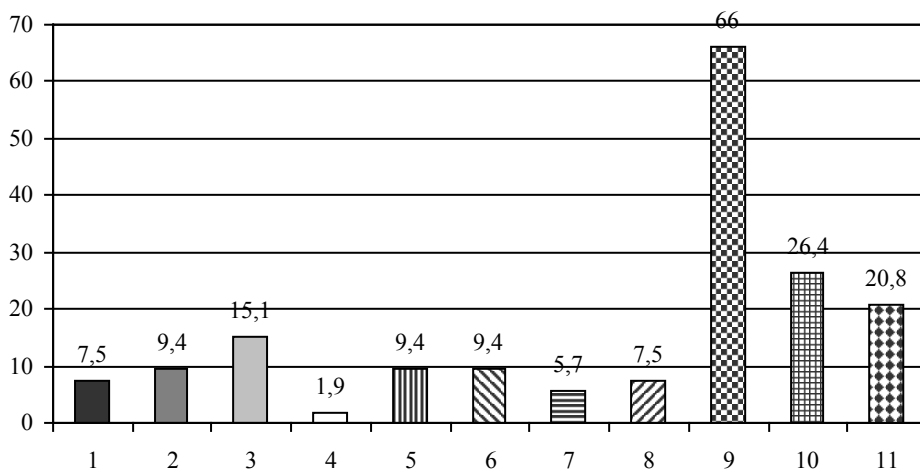
W badanej grupie tylko nieco ponad połowa matek jako źródło dochodu deklaruje umowę o pracę (54,7%). Jak już wcześniej wskazano – dla wielu z nich jest to jednak dochód niewystarczający do utrzymania rodziny. W związku z trudną sytuacją finansową, bardzo duża grupa kobiet korzysta ze zróżnicowanych świadczeń pomocy społecznej (73,6%) oraz pomocy rodziny (26,4%). Zastanawiające jest to, iż tylko połowa otrzymuje alimenty od ojców swoich dzieci. Nadmienić należy, że w badanej grupie jest tylko jedna wdowa i ona

⁵ M. Plecka, *Personalny wymiar bezpieczeństwa ekonomicznego*, „Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania” 2014/35, t. 2, s. 185–186.

⁶ Suma przekracza 100%, bowiem matki mogły wskazać więcej, niż jedną odpowiedź.

otrzymuje na dziecko rentę rodzinną. Pojawia się zatem oczywiste pytanie o pozostałych ojców. Prawie co piąta kobieta (18,9%) otrzymuje świadczenia z funduszu alimentacyjnego. Nie każda z nich może się o to ubiegać, bowiem wymogiem jest tu nieprzekraczanie kryterium dochodowego, wynoszącego obecnie 725,00 zł na osobę w rodzinie. Wśród innych dochodów matki pojedynczo wskazały także staż i oszczędności.

Jak wyżej wspomniano, duża grupa matek korzysta ze zróżnicowanych świadczeń pomocy społecznej. Dane dotyczące tej kwestii przedstawia poniższy wykres.

1. Zasiłek stały; 2. Zasiłek okresowy; 3. Zasiłek celowy; 4. Specjalny zasiłek celowy; 5. Praca socjalna; 6. Składki na ubezpieczenie zdrowotne; 7. Składki na ubezpieczenie społeczne; 8. Pomoc w uzyskaniu zatrudnienia; 9. 500+; 10. Nie korzystam; 11. Inne.

Wykres 3. Korzystanie ze świadczeń społecznych. Źródło: Opracowanie własne.

Graph 3. The use of social benefits⁷. Source: Own study.

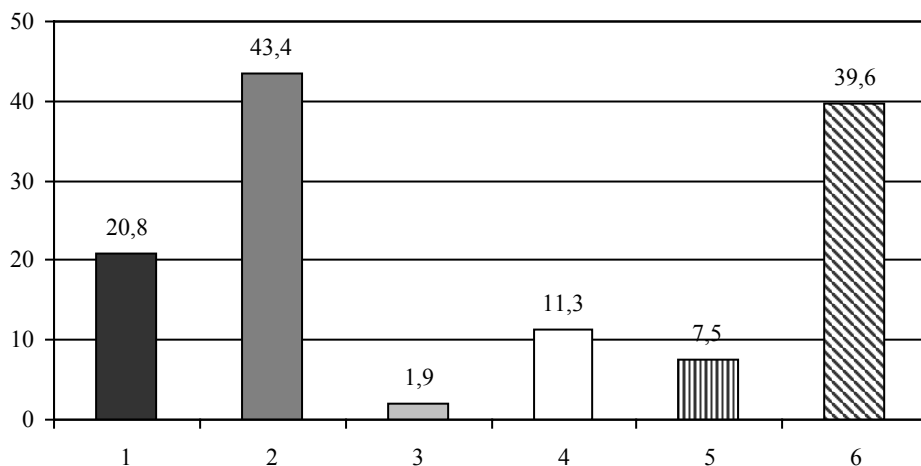
Jak pokazują dane na powyższym wykresie, najczęściej badanych matek korzysta ze świadczenia wychowawczego, jakim jest program 500+. Wśród innych świadczeń kobiety wymieniały przede wszystkim środki pieniężne na zakup posiłku, zasiłek rodzinny, poradnictwo specjalistyczne w postaci pomocy psychologa oraz bony na zakup żywności.

Program 500+ jest stosunkowo nowym programem i skorzystać mogą z niego wszyscy rodzice, którzy wychowują co najmniej dwoje małoletnich dzieci. W tym przypadku nie ma znaczenia wysokość dochodów uzyskiwanych przez rodzinę, a świadczenie otrzymują rodzice na drugie i kolejne dziecko. W przypadku, gdy rodzice wychowują jedno lub więcej dzieci a dochód na osobę w rodzinie nie przekracza ustalonego minimum (800,00 zł), wówczas świadczenie to wypłacane jest na każde z małoletnich dzieci. W przypadku badanych

⁷ Suma przekracza 100%, bowiem matki mogły wskazać więcej, niż jedną odpowiedź.

kobiet są 62 takie, które wychowują jedno dziecko, z czego 30 z nich pobiera świadczenie wychowawcze z programu 500+ z uwagi na bardzo niskie dochody rodziny. Wśród 34 matek wychowujących dwoje dzieci – 7 z nich otrzymuje 500,00 zł miesięcznie również na pierwsze dziecko.

Matki biorące udział w badaniu korzystają także z innych form pomocy, a dane na ten temat prezentuje poniższy wykres.

1. Obiady dla dzieci w szkole; 2. Pomoc rodziny lub znajomych; 3. Niepełna odpłatność za wycieczki w szkole; 4. Paczki żywnościowe; 5. Odzież; 6. Nie korzystam.

Wykres 4. Korzystanie z innych form pomocy. Źródło: Opracowanie własne.

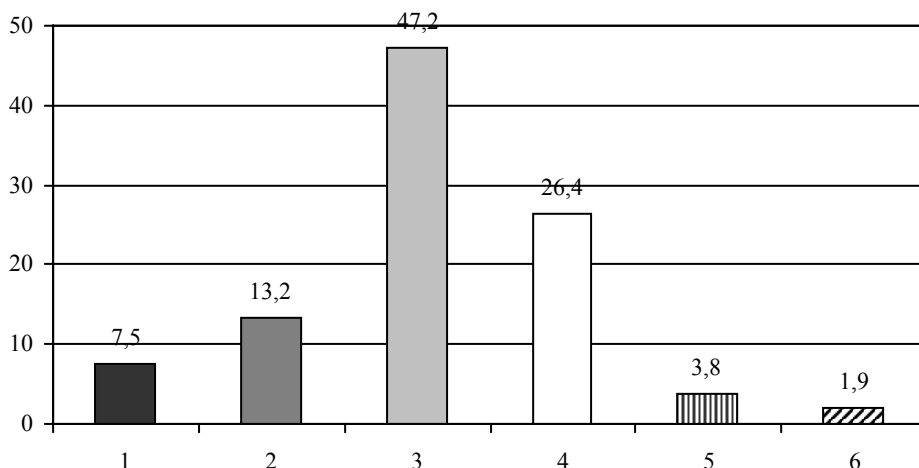
Graph 4. The use of other forms of support⁸. Source: Own study.

Spośród badanych kobiet, ponad 40% stwierdziło, że korzysta z pomocy materialnej i finansowej udzielanej przez rodzinę bądź znajomych. Najczęściej są to pożyczki (czasem bezwrotne), ponadto – odzież dla dzieci lub dla matki, opłacenie wakacji dzieciom, zakup produktów żywnościowych oraz pomoc w codziennej opiece nad dziećmi. Co piąta matka ma dofinansowane obiady dla dzieci w szkole. Inne formy pomocy, z których korzystają matki, to paczki żywnościowe (np. Bank Żywności), niepełna odpłatność za udział dziecka w wycieczkach szkolnych czy też otrzymywana odzież.

Prawie 40% badanych stwierdziło, że nie korzysta z żadnych innych form pomocy, bowiem taka im się nie należy. Jedna z matek dodała: „to chora sytuacja, nic mi się nie należy, mimo że nie jestem w stanie związać końca z końcem”.

Jak zatem sytuację materialną swojej rodziny oceniają badane matki?

⁸ Suma przekracza 100%, bowiem matki mogły wskazać więcej, niż jedną odpowiedź.

1. Bardzo dobra; 2. Raczej dobra; 3. Przeciętna; 4. Raczej zła; 5. Bardzo zła; 6. Brak danych.

Wykres 5. Ocena sytuacji materialnej. Źródło: Opracowanie własne.

Graph 5. Assessment of the material situation. Source: Own study.

W badanej grupie tylko co piąta matka ocenia sytuację materialną swojej rodziny jako dobrą lub bardzo dobrą, gdy tymczasem już co trzecia uznaje ją za złą lub bardzo złą. Jako przyczyny trudnej sytuacji wskazują przede wszystkim małą ilość pieniędzy, obciążenia kredytowe oraz długi spłacane za ojca dziecka, brak drugiego źródła dochodu w postaci zarobków współmałżonka oraz bardzo niski udział ojca dziecka w utrzymaniu dziecka. Jedna z matek stwierdziła ponadto, że jej trudna sytuacja materialna jest konsekwencją choroby i niemożnością podjęcia dodatkowego zatrudnienia.

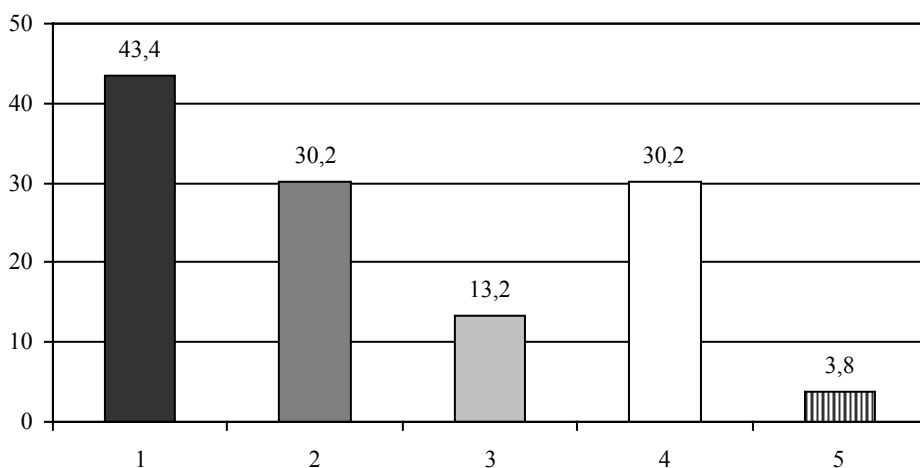
Najczęściej jednak kobiety wskazują na niskie dochody, które otrzymują z pracy. Czy oceniając własną sytuację materialną badane kobiety mają poczucie zagrożenia biedą? Aż 39,6% ankietowanych odpowiedziało twierdząco. Samotne rodzicielstwo niewątpliwie wpływa na zdecydowane uszczuplenie przeciętnych dochodów, jakimi dysponuje rodzina, a w konsekwencji na pogorszenie sytuacji życiowej rodzin monoparentalnych w relacji do otoczenia. Zagrożenia ubóstwem nie likwidują uzyskiwane przez rodzinę świadczenia społeczne, bo choć sytuacja materialna rodziny ulega poprawie oraz sprzyja chwilowemu awansowi w hierarchii społecznej, to zazwyczaj krótki czas uzyskiwania świadczeń oraz ich głównie dochodowy charakter powodują, że awans ten nie ma charakteru trwałego⁹. Wszelka pomoc, którą uzyskują samotne matki pozwala,

⁹ S. Kalinowski, L. Jabłońska-Porzuczek, *Ubóstwo rodzin monoparentalnych w Unii Europejskiej*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Sytuacja rodzin i polityka rodzinna w Polsce po dekadzie członkostwa w Unii Europejskiej” 2016, nr 438, s. 35–39.

co prawda, zaspokoić w podstawowym stopniu najistotniejsze potrzeby rodziny, ale nie sprzyja usamodzielnianiu się kobiet¹⁰.

Problemy i trudności wynikające z samotnego macierzyństwa

Samotne rodzicielstwo często wiąże się różnego rodzaju trudnościami, których nie doświadczają bądź doświadczają rzadziej rodziny pełne, gdzie rodzice dzielą się obowiązkami związanymi z utrzymaniem domu oraz opieką nad dziećmi. Jakie trudności związane z prowadzeniem gospodarstwa domowego wskazują samotne matki? Dane na ten temat przedstawia poniższy wykres.

1. Trudności w gospodarowaniu budżetem domowym; 2. Trudności w pogodzeniu prowadzenia domu i opieki nad dziećmi; 3. Trudności w kontaktach z dziećmi; 4. Brak problemów; 5. Inne.

Wykres 6. Problemy związane z prowadzeniem gospodarstwa domowego. Źródło: Opracowanie własne.

Graph 6. Problems related to running the household¹¹. Source: Own study.

Jak można było przypuszczać, kobiety wskazywały trudności związane z gospodarowaniem budżetem domowym jako najczęstszy problem. Wynika to oczywiście z opisaną wcześniej sytuacji materialnej badanych rodzin.

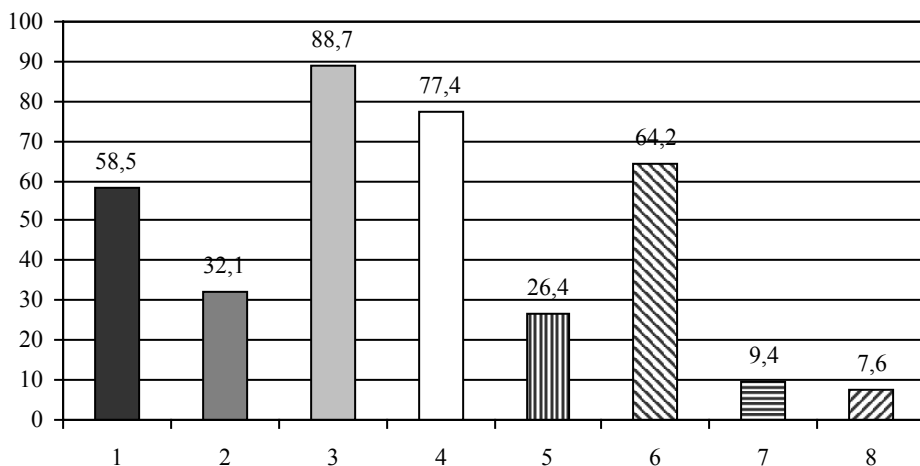
Co trzecia matka stwierdza, że dużym problemem jest dla niej pogodzenie codziennych obowiązków związanych z prowadzeniem domu z jednoczesną opieką nad dziećmi. Przykładem są tu sytuacje, gdy dziecko jest chore, a matka musi starać się zapewnić mu opiekę w domu i jednocześnie wywiązywać się z innych obowiązków, np. związanych z pracą zawodową, czy też codziennymi

¹⁰ M. Raclaw-Markowska, M. Środoń, M. Rymśza, *Portrety samotnego rodzicielstwa*, [w:] M. Rymśza (red.) *Samotne macierzyństwo i polityka społeczna*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2001, s. 105–107.

¹¹ Suma przekracza 100%, bowiem matki mogły wskazać więcej, niż jedną odpowiedź.

sprawami, takimi jak chociażby zakupy. Dotyczy to zwłaszcza organizowania opieki nad małymi dziećmi. Matki starszych dzieci, uczęszczających do szkoły, wskazują z kolei na problemy dotyczące, np. kontaktów ze szkołą czy pomocy dziecku w nauce, bowiem często brakuje na to czasu, z uwagi na wielość codziennych obowiązków spadających na jednego rodzica. 13,2% badanych matek uznało, że na co dzień boryka się z trudnościami w kontaktach z dziećmi. Dotyczy to jednak zwłaszcza dzieci nastoletnich. Dwie matki wskazały na jeszcze inne trudności, takie jak praca na zmiany, utrudniająca sprawowanie opieki nad dzieckiem oraz problemy zdrowotne dziecka. 1/3 badanych stwierdziła, że nie doświadcza takich problemów. Jednak 64% spośród nich to matki otrzymujące wsparcie ze strony przyjaciół i rodziny w zakresie codziennych obowiązków związanych z samotnym prowadzeniem gospodarstwa domowego.

Badane matki zostały zapytane także o to, jak oceniają samotne rodzicielstwo, z czym muszą się zmagać, co czują.

1. Ciężka sytuacja materialna; 2. Trudności wychowawcze; 3. Brak oparcia w bliskiej osobie; 4. Samotność; 5. Bezradność; 6. Brak czasu; 7. Trudności w komunikacji z dziećmi; 8. Inne.

Wykres 7. Trudności wynikające z samotnego rodzicielstwa. Źródło: Opracowanie własne.

Graph 7. Difficulties resulting from loneliness¹². Source: Own study.

Samotne matki najczęściej deklarują, że dużą trudnością, z którą muszą się zmierzyć, jest brak oparcia w bliskiej osobie (88,7%). Brak partnera, z którym na co dzień nie tylko dzieliłyby obowiązki, ale dzięki któremu czułyby się także kobietami – partnerkami. Duża grupa matek jest zdania, że taką trudnością jest także samotność (77,4%), która w ogromnym stopniu związana jest ze wskazanym wcześniej brakiem oparcia. Blisko 65% badanych matek stwierdza, że brakuje im czasu. Nie są w stanie pogodzić wszystkich obowiązków, a także wygospodaro-

¹² Suma przekracza 100%, bowiem matki mogły wskazać więcej, niż jedną odpowiedź.

wać czasu dla siebie na odpoczynek, czy spotkania z przyjaciółmi. Ponad połowa respondentek odnosi się także do ciężkiej sytuacji materialnej, która już wcześniej została opisana. Niewielka grupa kobiet (7,4%) wskazuje także na inne trudności, wśród których wymieniają: „Ciągły bałagan w domu, długi, trudności w podejmowaniu decyzji, co jest najważniejsze w danym momencie”; „Dyskryminacja ze strony społeczeństwa i sędziów; alienacja własnych dzieci”; „Brak czasu na pracę”.

Samotne macierzyństwo w opinii kobiet

Kobiety biorące udział w badaniach miały także możliwość swobodnie wypowiedzieć się na temat samotnego macierzyństwa. Ich wypowiedzi można uporządkowywać w sposób pozwalający wyłonić kilka kategorii opisujących samotne rodzicielstwo z perspektywy matek. Pierwszą z nich stanowią wypowiedzi opisujące samotne macierzyństwo, jako źródło problemów finansowych i wyrzeczeń. Niewątpliwie na trudną sytuację materialną matek najczęściej wpływają dwa podstawowe czynniki, czyli brak drugiego żywiciela rodziny oraz niskie dochody uzyskiwane z pracy¹³, co utrudnia właściwe zaspokajanie potrzeb zarówno dzieci, jak i matki. Nakładać się na to mogą także problemy z egzekwowaniem alimentów na rzecz dzieci lub zbyt małe ich kwoty w stosunku do rzeczywistych potrzeb małoletnich¹⁴. „Brak pomocy od instytucji dla kobiet, które pracują, gdybym nie pracowała to otrzymałabym pomoc, jednak zarabiając pomimo tego nie stać nas na wakacje, odpoczynek, wiele sprzętów do domu ułatwiających życie, trudność z ogarnięciem wszystkiego, zwłaszcza jak na 1 dorosłą osobę przypada 2, albo więcej dzieci, do tego starsi rodzice, czy problemy bliskich, to obciąża strasznie emocjonalnie i materialnie, ale też fizycznie samotną matkę”. Często matki, w celu zwiększenia zasobów finansowych rodziny, podejmują dodatkowe zatrudnienie. Takie jednak przeciążenie obowiązkami zawodowymi oraz rodzinnymi może powodować problemy zdrowotne matek i trudności w codziennym funkcjonowaniu. Z kolei niedostateczna ilość środków finansowych pociąga za sobą niechęć do leczenia i zwiększenia dbałości o własne zdrowie u matek. „Z powodu przepracowania i obciążeń emocjonalnych chorowałam na padaczkę, anemię itd., które utrudniały mi funkcjonowanie”.

Niskie dochody, jakimi dysponują samotne matki powodują także ograniczenie możliwości podnoszenia kwalifikacji i tym samym podniesienie szans kobiet na poprawę ich sytuacji na rynku pracy poprzez zwiększenie swojej konkurencyjności. „Brak środków finansowych na podnoszenie kwalifikacji, np.

¹³ D. Graniewska, K. Krupa, B. Balcerzak-Paradowska, *Samotne matki, samotni ojcowie. O rodzinach niepełnych w Polsce*, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych Warszawa 1986, s. 14.

¹⁴ A. Maciarz, *Macierzyństwo w kontekście zmian społecznych*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2004, s. 30.

chciałabym się uczyć języka angielskiego, zdobyć prawo jazdy itd. Staram się korzystać z życia pomimo niewielkich środków finansowych, uprawiam sport za darmo biegam jednak to też wiąże się z zakupem butów [...]”. Innym czynnikiem utrudniającym podnoszenie kwalifikacji czy wykształcenia przez samotne matki jest wielość zadań i obowiązków, którym muszą samodzielnie sprostać, bez możliwości dzielenia ich z partnerem – ojcem dziecka¹⁵.

„Problemy finansowe, problem z opieką nad chorym dzieckiem (nie zamienię się przecież z partnerem), [...] już nie mówiąc o tym, że cały wolny czas poświęcam dziecku, wieczory sprzątaniu itp. więc nie mam czasu dla siebie”.

Druga kategoria wypowiedzi to te, które identyfikują samotne rodzicielstwo z brakiem wsparcia instytucjonalnego i źródłem dyskryminacji na rynku pracy. Kobiety często w swoich wypowiedziach podkreślają, że brakuje im pomocy ze strony państwa – zarówno materialnej/finansowej, jak i instytucjonalnej, np. w postaci żłobków i przedszkoli.

„[...] brak pomocy ze strony pomocy socjalnej (progi dochodowe są śmiesznie niskie, żeby nie stracić pomocy z funduszu nie mogę zarobić więcej niż 1 450 zł gdzie samo wynajęcie mieszkania w moim mieście to co najmniej 1 000 zł + opłaty a żłobek kosztuje mnie 500 zł, dopłat żadnych nie mam ponieważ mops liczy mój dochód z dochodem rodziców ponieważ u nich mieszkam a że nie stać mnie na wynajem czegoś koło się zamyka) [...]”; „Za mało pomocy od państwa dla samotnych matek. Za mało miejsc w przedszkolach”; „Nasze państwo nie sprzyja samotnym matkom, jesteśmy dyskryminowane w pracy”.

W Polsce samotne matki mogą przy spełnieniu określonych kryteriów dochodowych ubiegać się o pomoc w postaci różnego rodzaju zasiłków, dodatków, pierwszeństwa w przyjęciu do przedszkola (matki pracujące). Jednak te formy pomocy, choć bardzo istotne, nie doprowadzają mimo wszystko do uniezależnienia rodziny od pomocy społecznej. Warto rozwijać programy pozwalające samotnym matkom na podejmowanie zatrudnienia, które nie tylko jest źródłem dochodu umożliwiającego zaspokojenie potrzeb rodziny, ale także źródłem poczucia własnej wartości i godności, jest dla kobiety środkiem sprzyjającym realizacji pewnej wizji własnego życia, a tym samym pozwalającym na stawanie się podmiotem, osobą, indywidualnością¹⁶. Przykładem takich działań mogą być wprowadzone w Niemczech programy, opracowane w ramach „perspektywy dla

¹⁵ Por.: E. Kozdrowicz, *Sytuacja dziecka w rodzinie samotnej matki. Skrypt dla studentów pedagogiki (pedagogika społeczna, pedagogika opiekuńcza)*, Wydawnictwo UW, Warszawa 1989, s. 17.

¹⁶ J. Ostrouch-Kamińska, *Rodzina partnerska jako relacja współzależnych podmiotów. Studium socjopedagogiczne narracji rodziców przeciążonych rolami*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2011, s. 226.

samotnych rodziców” (*Perspektiven für Alleinerziehende*), w ramach których realizowanych było kilkaset projektów, mających na celu umożliwienie samotnym rodzicom pogodzenie pracy zawodowej z opieką nad dzieckiem, rozwinięcie sieci wsparcia dla samotnych rodziców czy też rozwijanie możliwości zatrudnienia dla osób samotnie wychowujących dzieci¹⁷.

Samotne matki zwracają także uwagę na to, że samotne macierzyństwo to źródło dyskryminacji społecznej.

„[...] Nie można często korzystać z przyjemności, które mają single, gdyż się jest odpowiedzialnym za dzieci i nie da się czasu aż tak podzielić, ale również nie ma możliwości przyjemności związanych z pełną rodziną, małżeństwem. Mam głównie znajomych również samotnych rodziców. Więc tworzymy swego rodzaju getta. Bo samotni rodzice nie są atrakcyjnym towarzyszem dla pełnych małżeństw, gdzie małżonkowie jadą razem na wakacje, czy imprezy parami, a dla singli, gdy sami się wybierają też nie pasują rodzice z dziećmi”.

Brak wsparcia ze strony ojca dziecka, to kolejna grupa wypowiedzi kobiet na temat samotnego macierzyństwa. Niejednokrotnie jest bowiem tak, iż po rozpadzie rodziny ojcowie domagają się swoich praw dotyczących kontaktów z dziećmi, ale jednocześnie nie wywiązują się ze swoich zobowiązań dotyczących codziennego trudu i odpowiedzialności za wychowanie dzieci. Jednak bez względu na przyczyny nieobecności mężczyzny w domu, każdorazowo zwiększa się zakres dodatkowych obciążeń kobiety¹⁸. „Uważam, że samotne matki znajdują się w trudnej sytuacji psychicznej, materialnej, finansowej, ponieważ nie mogą liczyć na oparcie partnera, brakuje im wsparcia. Mimo, że mają rodzinę to jakby są pozostawione same sobie [...]”; „Samotne macierzyństwo jest ciężkie ze względu na konieczność samotnego podejmowania decyzji i borykania się z życiem, problemami, brak wsparcia bliskiej osoby”. „[...] Brak wsparcia w trudnych wyborach (decyzjach życiowych). Całkowita odpowiedzialność za losy dzieci”; „Momentami jest tak, jakby człowieka sufit przytłaczał do podłogi i podnieść się nie można...”.

Pokonywanie problemów życia codziennego, opieka nad dziećmi i wychowanie ich jest zdecydowanie łatwiejsze w sytuacji wzajemnego wsparcia małżonków/partnerów – rodziców dziecka. Brak, zwłaszcza wsparcia emocjonalnego, powodować może trudności psychiczne w pełnieniu roli matki przez samotną kobietę¹⁹. Poza niedostatkiem wsparcia emocjonalnego, samotne matki doświadczają także niedostatku wsparcia wychowawczego oraz braku swoistych

¹⁷ H. Zagel, *Support to Lone Parents in Germany*, The EU Mutual Learning Programme in Gender Equality, Francja 2015, s. 3.

¹⁸ E. Górnikowska-Zwolak, *Myśl feministyczna jako nurt rozważań w pedagogice społecznej*, Wydawnictwo Górnośląskiej Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Kardynała Augusta Hłonda, Mysłowice 2006, s. 302.

¹⁹ Por.: A. Maciarz, *Macierzyństwo w kontekście zmian...*, dz. cyt., s. 30.

dla mężczyzn oddziaływań wychowawczych²⁰, co uwidacznia się w poniższych wypowiedziach:

„Samotne rodzicielstwo to trudny orzech do zgryzienia zwłaszcza dla młodych samotnych mam. W dodatku, gdy ojciec dziecka się nim nie interesuje i nie płaci na swoje dziecko... Nigdy nie zrozumie takich zachowań mężczyzn”; „Brak pozytywnych męskich wzorców dla syna”; „Brak autorytetu ojca dla dzieci [...]”.

W sytuacji braku zaangażowania ojców w proces wychowania dziecka i sprawowania opieki nad nim, dziecko to pozbawione jest możliwości nabywania doświadczeń wynikających ze stałego kontaktu z ojcem jako mężczyzną, nie doświadcza także w codziennych sytuacjach więzi uczuciowych między rodzicami i ich wzajemnych relacji, a także nie ma wzoru osobowego ojca²¹. Ponadto, w przyszłości może mieć trudności w budowaniu prawidłowych relacji z partnerem oraz własnym dzieckiem²². Niemniej, jak mówi jedna z mam: „Samotna mama to dumna mama, która wychowa swoje dziecko najlepiej jak potrafi!” Świadczyć to może o ogromnej sile wielu samotnych matek, które dzięki swej sile fizycznej i psychicznej wychowują dzieci w sposób wartościowy oraz dbają o zaspokojenie ich potrzeb zarówno bytowych, jak i emocjonalnych²³.

Stosunkowo niewielką grupę stanowią wypowiedzi podkreślające, iż samotne macierzyństwo jest wyborem. Według Marty Maruszczak są to przeważnie silne psychicznie i niezależne kobiety, które z różnych powodów nie chcą się wiązać z mężczyzną, bowiem nie widzą w im partnera dla siebie na całe życie. Najczęściej są to kobiety, które odnoszą sukcesy zawodowe i koncentrują się na karierze²⁴. Przykładem może być następująca wypowiedź:

„Ja jestem samotną matką z wyboru. Mam dobrze płatną pracę i staram się radzić sobie sama. Wynika to z moich przekonań oraz popierania emancypacji kobiet. Zdaję sobie jednak sprawę, że samotne rodzicielstwo kojarzone jest głównie z biedą i ubóstwem”.

Choć najczęściej samotne macierzyństwo utożsamiane jest z trudnościami dnia codziennego, problemami finansowymi, opiekuńczymi czy wychowaw-

²⁰ Tamże, s. 31.

²¹ K. Pospiszyl, *Ojciec a rozwój dziecka*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1980 oraz J. Witczak, *Ojcostwo bez tajemnic*, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa 1987, cyt. za: A. Maciarz, *Macierzyństwo w kontekście zmian...*, dz. cyt., s. 31.

²² M. Raclaw, D. Trawkowska, *Samotne rodzicielstwo. Między diagnozą a działaniem*, Wydawnictwo UW, Warszawa 2013, s. 11.

²³ M. Makowska, *Samotne macierzyństwo skutkiem różnych doświadczeń życiowych – dziecko w życiu samotnej matki*, „Studia Sierdzana” 2012, nr 1, s. 56.

²⁴ M. Maruszczak, *Problemy samotnej matki i jej dziecka*, [w:] *Encyklopedia. Rodzicie i dzieci...*, dz. cyt., s. 529.

czymi, to jednak w trakcie badań pojawiały się wypowiedzi, na podstawie których można wywnioskować, że samotne macierzyństwo to wyzwanie i radość.

„Wspólnie z partnerem zdecydowaliśmy się na dziecko. W trzecim miesiącu życia syna wyrzucił nas ze swojego domu i wróciłam do rodziców. Nie żałuję ani jednego dnia swojego macierzyństwa. Jest to najpiękniejszy okres w moim życiu. Odkrywam w sobie ponownie dziecięcą ciekawość życia, która z czasem zanika u dorosłego. Czasami mam żal do siebie, że nie daję sobie synkowi tak bardzo jak bym chciała... pracuję w dwóch miejscach, robię doktorat i zabiera to dużo czasu, którego nie poświęcam mojemu dziecku :(,; „Nauczyłam się lepiej zarządzać czasem, mam spokój ducha i jestem szczęśliwa :-)”

Matki podkreślały przede wszystkim radość, z którą wiąże się samotne wychowanie dziecka, a także wskazywały na możliwość rozwinięcia nowych umiejętności życiowych.

Zakończenie

Przeprowadzone badania pokazują, że samotne rodzicielstwo wiąże się z wieloma problemami dotyczącymi nie tylko prowadzenia gospodarstwa domowego oraz pogodzenia opieki nad dziećmi z prowadzeniem domu, ale przede wszystkim z brakiem oparcia w bliskiej osobie, samotnością i brakiem czasu. Wiele samotnych matek wskazuje także na ciężką sytuację materialną rodziny. Zaledwie 20,7% badanych ocenia sytuację finansową rodziny jako dobrą lub bardzo dobrą, a aż 39,6% deklaruje, że ma poczucie zagrożenia biedą.

Na podstawie przeprowadzonych badań można wnioskować, że samotnym matkom brakuje wsparcia dostosowanego do rzeczywistych potrzeb ich samych, jak i ich rodzin. Badania zaprezentowane w niniejszym opracowaniu nie mają charakteru zamkniętego. Nadal prowadzone są wywiady, których celem jest pogłębienie wiedzy na temat funkcjonowania rodzin samotnych matek oraz wypracowanie kierunków pomocy umożliwiającej takie wspieranie kobiet, by nie zakłócać ich podmiotowego funkcjonowania i samodzielnego decydowania o życiu swoim oraz swoich dzieci. Wsparcie to powinno być indywidualnie ukierunkowane, co możliwe jest dopiero przy takiej elastyczności systemu pomocy i wspierania rodzin, który „reagowałby” na zmiany społeczne czy gospodarcze tak, by realnie wspierać rodziców samotnie zmagających się z wyzwaniami rodzicielstwa.

Bibliografia

- Badora S., *Z zagadnień pedagogiki opiekuńczej*, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, Tarnobrzeg 2006.
- Encyklopedia. Rodzice i dzieci*, Wydawnictwo Park, Bielsko-Biała 2002.
- Górnikowska-Zwolak E., *Myśl feministyczna jako nurt rozważań w pedagogice społecznej*, Wydawnictwo Górnośląskiej Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Kardynała Augusta Hlonda, Mysłówice 2006.
- Graniewska D., Krupa K., Balcerzak-Paradowska B., *Samotne matki, samotni ojcowie. O rodzinach niepełnych w Polsce*, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa 1986.
- Kalinowski S., Jabłońska-Porzuczek L., *Ubóstwo rodzin monoparentalnych w Unii Europejskiej*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Sytuacja rodzin i polityka rodzinna w Polsce po dekadzie członkostwa w Unii Europejskiej” 2016, nr 438.
- Kawula S., *Wsparcie społeczne*, [w:] D. Lalak. T. Pilch (red.), *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 1999.
- Kozdrowicz E., *Sytuacja dziecka w rodzinie samotnej matki. Skrypt dla studentów pedagogiki (pedagogika społeczna, pedagogika opiekuńcza)*, Wydawnictwo UW, Warszawa 1989.
- Maciarz A., *Macierzyństwo w kontekście zmian społecznych*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2004.
- Makowska M., *Samotne macierzyństwo skutkiem różnych doświadczeń życiowych – dziecko w życiu samotnej matki*, „Studia Sierdzana” 2012, nr 1.
- Maruszczak M., *Problemy samotnej matki i jej dziecka*, [w:] *Encyklopedia: Rodzice i dzieci*, Wydawnictwo Park, Bielsko-Biała 2002.
- Marynowicz-Hetka E., *Praca socjalno-wychowawcza z rodziną niepełną*, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa 1985.
- Olearczyk T.E., *Sieroctwo i osamotnienie. Pedagogiczne problemy kryzysu współczesnej rodziny*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2008.
- Ostrouch-Kamińska J., *Rodzina partnerska jako relacja współzależnych podmiotów. Studium socjopedagogiczne narracji rodziców przeciążonych rolami*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2011.
- Plecka M., *Personalny wymiar bezpieczeństwa ekonomicznego*, „Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania” 2014/35, t. 2.
- Pospizyl K., *Ojciec a rozwój dziecka*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1980
- Raław M., Trawkowska D., *Samotne rodzicielstwo. Między diagnozą a działaniem*, Wydawnictwo UW, Warszawa 2013.
- Raław-Markowska M., Środoń M., Rymśa M., *Portrety samotnego rodzicielstwa*, [w:] M. Rymśa (red.), *Samotne macierzyństwo i polityka społeczna*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2001.
- Ustawa o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004, Dz. U. 2004, Nr 64, poz. 593.
- Witczak J., *Ojcostwo bez tajemnic*, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa 1987.
- Zagel H., *Support to Lone Parents in Germany*, The EU Mutual Learning Programme in Gender Equality, Francja 2015.